

A szeretet.

Pál I. Kor. XIII. 13.

Minden ember lelke mélyén ott él egy dal, egy melódia, melyet Isten gyújtott bennünk s melynek töredékes hangjai jutnak hozzánk, amikor úgy érezzük, hogy szeretünk. A szeretet a boldogság dala és minden ember: költő és miniszter, művész és dilettáns, világi vagy lelki, férfi vagy nő, egész életében azt várja, azért él és azért szenved, hogy ezt a dalt egyszer a maga teljes zengésében megismerje. Azért tépik egymást és saját magukat az emberek, hogy végül megtalálják a léleknek ezt a selymes, simogató énekét, hogy megszépüljenek általa, átlényegüljenek hatására. Mert ami az ibolyának az illat, a pacsirtának az ének, a sasnak a repülés, az anyának az anyaság, az orvosnak a gyógyítás, az az embernek a szeretet: *élet, lényeg, szépség, tartalom*. Foszd meg az ibolyát párfőmös illatától, a pacsirtát dalától, a sast az azur magasságtól, az anyát az anyaságtól, az orvost a gyógyítás lehetőségeitől, az embert a szeretettől s mi lesz belőle afia? Csengő érc és pengő cimbalom. Egy fájó, sikoltó, kiszakadt hang valamelyik nyárestvéli, lágy muzsikából. Szeretet nélkül olyan lesz a lélek, mint kirabolt fecskefészek ereszed alatt. Vagy mint egy gazdátlan szoba télen, üres, rideg és dermedtő.

Sokan és sokat irtak a szeretet hatásáról, lényegéről. Költők versbe szedték, festők vászonra vetítették, szobrászok márványba vésték, mélyenérző emberek mártíromságba mentek illetődötten hatására. De a maga lényegében talán soha senki úgy meg nem írta, olyan tisztán, mélyen és klasszikusan ki nem fejezte, hogy mi a szeretet, mint Pál a Korintusbeliekhez írott levelében. Ebben az egyszerű, szent ódában benne van a szeretetnek hője, hava, vágya s dús zenéje. Benne van a cél s a felmagasztosulás eszméje. A legmagasabb magasság és legmélyebb mélység, ahová el kell jutnod, ha igazán szeretni tudsz vagy szeretni akarsz. Az emberi felmagasztosulás ilyen ritka pillanatát rögzíti meg egy orosz író felejthetetlen re-

génye: P. Romanov: *Az új parancsolatok táblázata*. Már a pusztá cím is sejtet valamit. Itt nem a kő-táblára irt törvényekről, hanem szívbevéselt elkötelezettségekről van szó. Nem a Sinai hegyen nyilatkozik meg eget-földetrázó mennydörgés közepette, hanem a lélek titkos, mély zárkáiból tör elő. Summája egyszerű, de kategorikus: *Parancsolom! szeress!...* Egy házaspár különös álmát beszéli el az író. Reggelinél ülve, a feleség visszagondol az elmúlt éjszakára s álmának elmondásába kezd... Ott állott az Úr előtt, ki tőle lelkét kérte, megakarván győződni, hogyan sáfárkodott a reábízott drága kinccsel. „A lelkem nincsen itt Uram — felelte ő. Lent hagytam a földön, átadtam egy férfinak, mert *nagyon szerettem*“. Az asszony alig fejezte be rövid álmának elmondását, férjéből kitörtek a csodálkozás remegő hangjai. „Szinte hihetetlen, de én is ugyanezt álmodtam. Ott állottam az Úr előtt s ő számon kérte tőlem a lelkem. Nem hoztam el Uram — feleltem én — lent hagytam az emberek között. Ott maradt a lelkem egy vadvirágban, melyet másoknak téptem, a csillagok ragyogásában, midőn másokért imádkoztam, az eltiportak mosolyában, kiket fölemeltem. Nincs itt a lelkem, szétszítottam az emberek között, hogy apró kis bolygó lángokra tépve, megmelegítse rideg életök. Ott hagytam a világban, mert *nagyon szerettem*“.

Sokat beszélünk az önzetlenségről, egymás terhének hordozásáról, a helyes munkamegosztásról. Suhogó szó-ostorral vágunk végig a társadalmi és osztálykülönbségeken, melyek származás és állapot szerint itélik meg az embert. Hirdetjük az egyenlőséget és testvériséget. Irtó háborukat viselünk az igazság jegyében. Óh minek ez a sok dagadó frázis, kijátszott ketszínűség, ismerjük be, hogy magunk sem hiszünk abban, amit annyi tűzzel hirdetünk. Mert hiányzik mindannyiunkból egy átfogó és egyesítő hatalom: a szeretet. Mely nem a kiiskolázott eszmék világában, finom rafinériájában, nem a durva erőszakban, hanem az ember ősz, ösztönös lelkivilágában született meg. Egyszerű alapokon: a nő élete a szeretet csatornáján keresztül a férfi életfolyamába szakad, hogy mindketten ezt a mérhetetlen tengert, az életet táplálják. Önmagukon keresztül másokért, gyermekeikért, otthonukért, nemzetükért, az emberiségért éljenek. Hogy önmagukat szeretve mindenkit szeressenek. Hogy önmagukban szeressék a mások szeretetét.

Ne értsetek félre afiai! én itt nem szerelemről beszélek,

Nem e nagy viharzó érzés-hullámon felépülő intézményt, a házasságot s annak szükségességét boncolom és igazolom. A szerelem a hangulatok sokszínű skáláján épül fel, változó, mint az ég derülése vagy borulása. Pillanatok alatt izzásba hoz és pillanatok alatt megfagyaszt. A szeretet azonban lágyan, de tartósan indul, mint az alkonyi szellő, hatása nem remegtet, de állandó munkára sarkal. Alapja a megértés és jóakarát. S míg a szerelem, mint egy titkos mécses csak egy imádott lény felé világít, addig a szeretet, mint az oltár lángja, mindenki felé egyformán hullatja az örök világosságot. Mindenkinek, ki feléje fordul, egyformán ad a fényből és melegségből. És míg a szerelmet a felviharzó érzés-hullámok az édig korbácsolják, a megszokás pedig néha a sárba tiporja, elkoptatja, szintelenné teszi, a szeretetet mindez megerősíti, éleszti. Mert az apostol szerint mindent túlél a szeretet, mivel a *legnagyobb hatalom a világon*.

Nem kérem az ékesszólás erejét, mely az angyalok bájos elokvenciájával versenyez, sem a démoni hatalmat, mely kimozdítja a hegyeket és a tengerekbe szórja, sem a tudást, mely behatol az élet legmélyebb és legmagasabb titkaiba, sem a bátorságot, mely a mártir dicsőségét szerzi meg számomra a füstölgő máglyán, sem a hitet, sem a reménységet, mely a halandó fejére rakja a halhatatlanság koronáját, mindezek helyett adjátok nekem a rongyokba burkolt lélek tiszta szeretetét s én meggyőzőm a világot, diadalt aratok felette. Mert az apostoli szeretet által *megszépítem annak minden rútságát*.

Igen, testvéreim! a szeretet a *legnagyobb élet-szépítő*. Ma intézmények létesülnek, melyekben tudományos alapon kisimitják a ráncos arcot, szögletesre tépik a rakoncátlan egyenetlenségben kinövő szemöldököt, eltüntetnek úgynevezett szépségfoltokat, ritmikus tornával kifejlesztik a test rugékonyságát és csinososságát, bájt és kecsességet adnak a járásnak, egyszóval megszépítenek. De hol van az a kozmetika, mely a szeretet megszépítő erejével versenyezhetne? Ott csupán egy vonás nyer szebb formát vagy kifejezést, itt az egész ember, ott legtöbbször hiusági kérdés, itt a rejtett szépségek feltárása jut kifejezésre, ott felszines, változó eredményt érhetünk el, itt állandót, örökértékűt, mert magát a lelket szépítjük meg és a lélek az, ami megelevenít, ami éltet. Figyeld csak meg az utcán járó-keelő embereket, nem kell mélyen kutatódnod, megismerheted kinek van szeretet a lelkében, Rá van írva az arcára, kirajzo-

lódik a tekintetében, kicsendül a szavából, kiérzik kézszorításából. „Szeressétek még ellenségeiteket is!” Mondotta Jézus, mert a gyűlölet elrútít, de a szeretet megszépíti életeteket. Nem egy ember életét, hanem mindenkiét. Mert a szeretet lényege olyan, mint az ibolya illata, mindenkihez tartozik.

És ez a megszépítő erő az, ami bennünket a teremtés koronájává tesz, minden élőlény fölé helyez, Istenhez hasonlóvá alakít. Az állatban is van szeretet. Láttam madarat, mely elröbölt fiókája feletti bánatában a földre szállva, gyötrő kétségbeesésében a tollát tépte, majd erőtlenül végig vonaglott a gyepon, mintha ki akarna mulni. Láttam a szülői bánatnak ezt a klasszikus példáját beigazolvva egy oktalan kis test vergődéseiben. De láttam ugyanennek az állatnak az esetében a színes, könnyü feledést. A vergődő testben napok alatt új életdallamok születtek s az én madaram mit sem gondolva vissza, mit sem érezve a lezajlott tragédiából, mindentfelejtő énekbe kezdett. Tudom, hogy az oroszán elpusztul kölykéért s nem tagadom, ez nagyon meghat. De mégis kérdezem, mi ez a szeretet a tékozló fiut visszaváró, megbocsátó apai szeretethez, vagy egy hazáját sirató, bujdosó férfiú szomorú szeretetéhez képest? Testvérem, érdemes ezen elgondolkozni.

Az apostoli szeretetnek még van egy jellegzetes vonása, zajtalan cselekvésekben éli ki magát. Nem olyan ez, mint a vadvizek zúgása, hanem mint a folyó hömpölygése, a lassú vizé, mely mély partot mos. Két fiatal misszionáriusnak az élettörténete találóan világítja meg ezt a gondolatot. Amerika egyik kis városából indult el egy férfi és egy nő, most már férj és feleség, hogy orvosi felkészültségöikkel, az evangélium vigasztaló üzenetén kívül, gyógyítással is enyhítsenek a mindenféle járványnak kiszolgáltatott afrikai vad törzsek szenvedésein. Afrika partján elvált az útjuk. Minden különösebb megindulás nélkül búcsúztak. A felületes szemlélő azt hihette, hogy ezt a két embert nem fűzte össze semmi lelki kötelék. Csupán az egy természetű hivatásérzet, a misszió hozta valamennyire közel egymáshoz. A szemlélő nagyot tévedett. A történet következő része fényesen igazolja ezt. Három évi távollét után a két misszionárius szinte ugyanegy időben megbetegedett. A gyilkos láz ágynak döntötte azokat, akik hittel és tudással elfojtására törekedtek. Az állapota mindkettőnek válságosra fordult, félni lehetett a szörnyü végtől. És akkor két remegő kéz-

zel írott, meghitt hangú levél indult utnak s keresztezte egymást a hosszú uton. A férfiében ez állott: „Kis vagyonom, melyet titokban gyűjtöttem s melynek mindenegyes fillérébe a feléd vágyó lelkem leheltem, reád testálom. Gondolom, így kifejezésre juttathatom az el nem mondott szeretetemet“. A nő levele sokkal rövidebb volt, de meghatóbb: „Amint tudod, semmim sincsen, csak a lelkem és az örökre a tied“.

Testvérem! ez a szeretet. Ez a zajtalan, de örökké munkáló, sírigtartó vonzalom a gyermekben a szülő iránt, a hitvesben a férj iránt, a polgárban a hazája iránt, az emberben embertestvérei iránt.

A felolvasott igék szülőfalum egy öreg akácfáját juttatják eszembe. Valamelyik előrelátó fajsorsosom ültette egy megszakadni készülő domboldalba, hogy a futó földet vele megkösse. Az akácfa gyökere és törzse a hitet jelképezi, a te hitedet, mely talajt rögzít számodra viharos életed futó homokjában s keresztujtolt derekadat kiegyenesíti, az ég felé emeli. Az akácfa virágja a szeretet lényegét jelképezi. És eljöhét az idő, hogy az öreg akácot kidöntik, gyökerét elsorvasztják, anyagán megosztozkodnak az asztalos, a fakereskedő, lombját örökre leperzseli a nyár tikkasztó heve, eljöhét az idő, hogy hitedet megingatják s talán gyökerestől kitépik a fájó megpróbálások, reménységedet elhervasztják a csüggedések, de a szeretetet, életed fájának virágát, belőled ki ne törölheti semmi földi hatalom. Hol van a fejsze, mely kivághatja lelkedből a fehér fürtös akácvirág emlékét? Látjátok feleim, ezért mondja Pál apostol: „Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet“. Mert örökké tartó a szeretet. Ámen.

Falak és jellemeik.

Nehemiás: IV. 6 és VI. 15—16.

Jeruzsálem falai körül szomorú hangokat lenget az alkonyi szél, sutogó férfiak hangjait a kövek között, orozva bujkál, mintha a mult összeomlott, alátemetett lelkeit keresné. A pálmafák megszaggatott levelei között k'sértet-szerüen suhan át, mint egy ott felejtett, menekülő panasz. Ez a szomorú alkonyi idill több, mint egy futó természeti tünemény. Jelképes kifeje-

zése a zsidó nép közösségi vágyának és a vágyak végső összeroppanásának. Összeomlott falak: összetört remények, zokogó esti szél: hazajáró lélek fájdalomtól fakadó sirása. „Hiába minden erőlködés,” sohajt egy kőmives, amint odébb bandukol a templomfalaktól. „Óh pedig, hogy vágytam vissza, odahagyván családomat, mindenemet” zokogja tovább, „csak hogy megcsókolhassam apáim földjét, magamhoz ölelhessem e szent falakat s Isten üzenetét hallván, a lelkemet építsem beléjük”. Izmos teste megvonaglik a ráomló csalódás alatt, tenyerébe teszi arcát, hogy mások előtt eltakarja nagy megindulását. Külső és belső ellenségek örlő játékában így tusakodik mindahány: vezető és alárendelt, öreg és fiatal, kiket a falak újraépítésére engedtek haza a fogságból. Kivülről a lekicsinylő, csipős megjegyzések fulánkja sebezi. Vértkavaró vagy vérfagyasztó mondasok özöne zúdul reájok. „Mit művelmek a nyomorult zsidók?” „A vagy megelevenítik-e a köveket a porhalmazból, holott azok elégtek.” Bárgyu nép, veti oda az ammonita Tóbiás... „bármit építsenek, ha egy róka lép fel reá, összezuzza köveiknek falát.” Belülről a tehetetlenség dühe, szégyen érzete tépi a lelküket... És ti, akik hittetek valaha egy ragyogó eszme diadalában s ezért életetek is kockára tevétek s azután csalódnotok kellett, megértitek e helyzetképet...

Minden hiába, zúgott át az embereken a lehangoló, titkos gondolat. De mégsem... Az élet több, mint egy szomorú színjáték. A legmegrázóbb tragédiákba is belevegyül valami komédia, a Hamletek is felnevetnek néha, zuhogó záporban is nótára gyujt egy-egy kis madár, nyaratsírató októberi napokon is történik szerelemvallomás, világtalan éjszakában is beleragyog néha egy hulló csillag futó fénye, özvegyi gyászfátyolon is átsugárzik néha egy jóságos Istenarc. A ború nem örök, a csalódás nem végtelen. A reménytelenség a lélek feszült hurján egy töredezett hang csupán. A romhalmazból is épülnek falak, vihartálló bástyák, ha kövek közé hit, emberi akarat és összefogás vegyül. Nem a holt anyag, hanem a lélek áldozatot hozó maltere, ami egymáshoz köti, összecementezi, fallá emeli a romokat. S valahogyan van Testvéreim, az isteni gonviselés bölcs eltervezése folytán, talán a tizenkettedik órában, de megérkezik a megváltó gondolat. Egy barátunk képében, egy jóltevőnkben, egy tanácsadónkban, egy vezérférfiuban vagy nőben, aki kiment a leverő helyzetből s beindít új, nagy célok felé.

Amikor minden elveszettnek látszott, az omló kövek között megjelent Nehemiás próféta nemes alakja. Szemében mély-séges hittel és az isteni elhivatás tüzes sugaraival, hangjában a lelkeket felrázó isteni üzenet erejével. Úgy állt a romokon, mint a fájó kérdéseket megválaszoló felelet, vagy, mint kiáltó parancs. A leigázott zsidóság közösségi lelkének lármafája. „Fel kell tartóztatni a romlást, emberek a falakra, építsétek fel azokat, veletek van a seregeknek Ura!” S csodák történtek. A lankadt izmok munkára acélosodtak, az aggodalom reménye változott, a zokogó szél simogató fuvallattá enyhült, a könnyek örömbé folytak át és a falak épülni kezdtek.

A próféta örömmel jegyzi be könyvébe, hogy a fal felépült félmagasságban, „mert a nép nagy kedvvel dolgozék.” Ötvenkét napra rá a célt elérik és az ellenség vesztes félként, önkicsinységének a tudatában visszavonul, mert felismeri, „*hogy Istentől vitetett végbe e munka.*”

Életünknek ez a sorsverte és sors áldotta színtere: Erdély adta a gondolatot, az alapí-gét, beszédemnek tárgyát. Multjának és jelenjének egy érdekes arculata: várai szolgáltaták az illusztrációt. Nincs a föld kerekiségén talán egyetlen hely sem, mely olyan gazdagon megvolna áldva régi várakkal, mint Erdély. És nincs a földnek talán egyetlen helye sem, ahol olyan árvák és elhanyagoltak volnának a várak, mint minálunk.

Mintha nem is hozzánk tartoznának multi nagy küzdelmeink, dicsőségünk és összeroppanásunk eme színhelyei. Mintha az emlékezés is kiszállott volna belőlük, s csak a vadszőlő indája, venyigéje fogná össze az omló falakat. Rókának barlangjává vált a régi hires pince-gádor s sasoknak fészkévé az űr-bástyák csonka tornya. Ma csak kiránduló helyek, legfennebb régészeti-történelmi szempontból érdekelnek, holott búcsújáró helyek kellene, hogy legyenek, ahová a késői unokás zarándokolnak, hogy tisztelettel adózzanak a mult fenkölt szellemének.

Sokat töprengék sorsuk felett. Düledező falaik intő jelként merednek felém, egy szomorú igazságot vágnak a szemem közé, űrhelyen álló ember észreveszed-e, hogy sorsunk a néped sorsával azonos. Az örök magyar sorssal. Mert olyan az örök magyar jelleme, mint egy várfal. Szilárdsága és állandósága a felépítésétől és gondozásától függ. Nem elég csak fundamentumot vetni s arra falat emelni, azt fenn is kell tartani. A ma-

gyar ember jelleméhez fundamentum van, anyag bőségesen adódik. De a felépítésnél és fenntartásnál végzetes hibákkal kell megküzdeni. Ősi becsület, tisztaság és erényesség tűz- és viharálló téglát adnak, a faj véérébe gyökerezett jóság és melegség, az egyenesség, melyet az adott szó megtartása húz alá, bátorság és szívósság, mind megannyi isteni adomány. De a megváltozott idők sodra és az alkalom, kontárokká tett, sőt lerombolóivá, megölőivé aljasított jellemünk szilárd falainak a kiépítésénél. Hidd el Testvérem, hogy én lennék a világ legboldogabb embere, ha ecsetem vidám és derüs színekbe márthatnám s daloló jó kedvvel festhetném meg a helyzetképet. Hiszen ez a kép önarckép is. De a derüs színbe valami gyászos árnyalat is vegyül. Ez az önmagunk átka. Ez az, amit az omló várfalak minduntalan emlékezetembe idéznek, az összeroppanó jellem. S ahogyan a várromok szaporodnak, úgy szaporodnak közöttünk az összeroppanó jellemeink. Olyan időben élünk, amidőn önös céljainknak rabjai lettünk. Az apró kis előnyök, a mindennapi bűnök csaltitjai közül reánk nevetett a folyton ígérő élet s mi meggondolatlanul dobtuk önmagunkat a megvesztegető ígérlet ölelésébe. Nagyon sokszor későre fedeztük fel, hogy polipkarokba, fojtó kezekbe kerültünk. Elvetéltük ősi becsületünket, tisztaságunkat, egyenességünket, ha reánk nevetett egy arasznyi előny. Jellemünkben összeroppantunk s sokszor még a megbánás könnyei sem ültek ki szemeinkbe. Olybá lettünk, mint egy napkeletnek álló nyitott sirgödör, melybe a felkelő sugarak még félénken besütnek, de csupán egy pillanatra, hogy aztán a sötét halál árnyéka lepje be az űrt mindörökre.

Feleim, ismerjük be, hogy jellemünkben összeroppantunk. Hiszen a hibáknak beismerése, megvallása és megbánása a legbiztosabb alap és anyag a jellemszilárdság helyes felépítéséhez és fenntartásának biztosításához.

Nemcsak önmagunk, hanem a hozzánk tartozóink számára is. Így még alkalom kínálkozna arra, hogy ifjú leányainkat, kiket a mindennapi sovány kenyér megkeresése elűzött az egyszerű, tiszta tűzhely mellől s most idegen városok dugott utcáiban vagy öröm-tanyáin meggyalázva élnek, visszahozhassuk s még anyákká nevelhessük. Hogy fiainkat, kiknek a fokos és a bicska jelenti az ősi virtust, a csörgő bilincstől megmentjük. Hogy hit- és fajsorsosainkat, akik elhajoltak, elpártoltak mi tőlünk, felvilágosítsuk s önmagunkhoz visszamelengessük. Így

még alkalom adódik, hogy a romok helyén új jellem-falakat huzzunk fel. Jól jegyezzük meg azonban, nekünk nem szabad a romok fölé építenünk. El kell, hogy takarítsuk a régi törmeléket, le kell mondanunk a jellem tatarozásáról, foldozgatózásáról. Új anyagot, új szívet és új lelket kell belevinnünk a munkába. S ezt csak közös munkával, a Biblia szavai szerint „jó kedvvel“ lehet elérni.

* * *

Multi életünknek van egy végzetes hibája, a tulzott egyéniesség. „A kaparj kurta és neked is lesz“ közmondás és más jelszavak helytelen értelmezése és megélése vérünnké vált. Ritkán tekintettünk át szűkös kis udvarunk kerítésén s akkor is inkább érdekelt, jobban lekötött a szomszédunk szennyes ruhája vagy rendezetlen háza tája, mint elsülyedt sors-szekerének a kiemelése, előretolása. Ha gazdag volt, gazdagságáért irigyeltük, ha szegény volt, szegénységéért lenéztük. Környezetünktől, multunktól nem igen tanultunk. Pedig mi vagyunk az egyetlen nép, amelynek lelki adottságai, hagyományos szokásai szinte előre elrendeltek a közösségi életre. De a „kalákák,“ az egymás megsegítésének ragyogó eszméje, a buzakereszteket nem kísérték be az életbe, tarlók feletti őszi hangulattá, őszi bánattá oszlottak. Az apostol intése, hogy egymás terhét hordozzuk és úgy legyünk Krisztus tanítványai, vasárnapi szószéki üzenet marad csupán. Hiába hittük és hirdettük, hogy a Biblia ígéi életünknek zsinórmértékei.

Igy voltunk az étellel és így voltunk a jellem kiépítésével. Pedig erdélyi embernek könnyü lett volna leckét venni, ha máshonnan nem, a kertje végéhez lenyúló erdőtől. A fát az erdő neveli deli magasra. Egymagában elbokrosodik, a minden oldalról jövő támadásra ággal védi magát köröskörül. Azután meg egyedül állva, hacsak sziklán nem nőtt, elbizakodik, szétterpeszkedik. Törzsét ágas-bogas forradások teszik csuffá.

De a közösségben, az erdőben egyenesen nő, sima törzssel az ég felé, a nap felé, Isten felé. Jellemnevelésünket az egyedülálló fa életére mintáztuk. S így lettünk félig kiépült emberek, kik az első megpróbáltatásnál, az első csalódásnál elbuktunk és elpusztultunk, mint a hálóba került oroszlán. Mert nem jött a kiszabadító parányi segítség, hogy rabságunk köteleit elvágja.

Hat esztendővel ezelőtt a Kaliforniához tartozó Katalina szigetén jártam. Az egész sziget egy gazdag rágógumi gyárosé. A sziget közepén a tulajdonos egy hatalmas múzeumot építtetett egy amerikai észjárást jellemző leleményes gondolat számára. Ez a gondolat nagyon megfogott akkor s azóta is állandóan kísért. S mondhatom, hogy balsejtelmeimnek gyakran lett melegágya. A múzeum tágas csarnokaiban most írják, jobban mondva, most alkotják meg az észak-amerikai államokban kipusztuló félben lévő indiánok történetét. Most szedik össze a sivatag sárga homokjában aranyat kereső, kalandor indiánok, a barlangokba huzódó menekülő asszonyok és gyermekek elszórt csontjait s állítják össze a törzsek és korok szerinti indián történetet. Egy gazdag milliomos jóvoltából. A fehér faj csaknem kipusztította s most egy kegyes szívű fehér ember múzeumba vonultatja őket, hogy a jövőnek átadja. Ki tudja mi célból? Uri passzióból, vagy örök tanulságul? Ott, helyben a mi apró, széthulló életünkre gondoltam s nem tudtam visszafojtani könnyeimet. Arra gondoltam, hogy nálunk nem mindég szülő a szülő, nem mindég gyermek a gyermek és ritkán testvér a testvér. Egyénies életünk forgó szelének porfellege elfedi szemünk előtt az egyetemes vihart. Lelkünkbe nem hatol be a közösségi élet ezer fájdmából kiömlő kiáltás és nagy veszedelem idején nem érezzük a közösségi háttérrel, mely megvédjen bennünket. Ha az életünk és jellemünk fel nem szívódik a minden-magyar-élet égető kérdéseibe és megoldásaiba, egyéneinkint felégünk és kilobbanunk, mint a mécsfény a viharos estén. S talán egyszer akad egy leleményes bő pénzü ember, ki összeszedeti szétszórt csontjainkat s a múzeum csarnokába feliratja, hogy élt egyszer egy nép sok, széthulló akarattal, egyénies célokkal, történeti hivatására nem volt méltó, csupán muzeális értéke van.

Testvéreim, ez sötét prófécia, de a való, mindennapi élet-tapasztalat sugalmazza. Közöttünk is támadtak próféták, korholtak, biztattak, de szavuk kiáltó szó maradt. Süket fülekre talált, érkezett a tizenkettedik óra. Cselekednünk kell „jó kedvel,” azaz egy akarattal, ki kell építenünk a szilárd jellemlakot s akkor munkánkon lesz az Isten áldása.

A repülő gépnek két szárnyra van szüksége, hogy fölfelé emelkedhessék s hogy önmagát fenntarthassa. Testvérem, neked is két szárnyat adott az Isten: a közösségi erőt és hitedet. Az

első rendelkezésedre áll a vériség kapcsán, a második beléd ömlik a te drága unitárius vallásodon keresztül. Nehemiás próféta és az építő zsidók erre a két hatalomra támaszkodtak és csodákat műveltek. Most tőled függ, hogy ezeket önmagad és sors-testvéreid javára használod-e fel vagy eltékozolod. Ámen.

A cselekvő vallásosság.

(Pünkösti.)

Alapige: Mt. XXVIII. 19. „Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népet...”

Nagy ünnepeink közül pünköszt a legelfelejtettebb, a legárvább. Olyanná lett, mint egy megrabolt királyleány, kinek élményt nyújtó megjelenéséből hiányzik minden külső diszítés, dekoráció. Karácsony a maga apró megható mozzanataival, költészetével, csillogó fáival, utcát-járó, éneklő gyermekseregével; husvét piros tojást váró és kereső kicsinyeivel, a sok kedves, bájos legendáival, úgy köszönt reánk, mint az álmok gyönyörű világa, mint a sovárgott boldogság élő valósága. Legendáival úgy jön, mint valami mennyei hadsereg, melyet nagy előkészületekkel, üdvivalgásokkal, mámoros örömmel várunk és üdvözlünk. Pünköszt: árva királyleány szerényen, lehajtott fővel közeledik felénk, mint egy közömbösen várt vendég, kit, ha jön, talán jó szívvel látunk, de, kit meghatva, előkészülve nem várunk. Csupán az Úristen, szájalomból avagy forró szeretetből diszíti körül pünkösztöt az erdők és rétek virágival, Ő harangozza be jöttét a hóvirág és kankalin millió kis harangjával, Ő adja tudtul a világnak a mocsári gólyahirrel. Mert neki gondja van minden elfelejtett lényre és jelenségre.

Pünköszt nem felelős elhanyagolt, árva sorsáért, mi vagyunk a felelősek, mi, magunkat keresztényeknek valló emberek. Mi, akik úgy készülünk erre a fenséges, szent ünnepre, mint akik már kifáradtak a megelőző ünneplésektől, mint, akik unják a dolgot, de remélik, hogy alkalmasint valahogyan túlesnek rajta. És a sors felelős testvéreim! Az irónikus, cinikus sors, mely minden rövid ideig tartó, muló dolgot „pünkösti királyság”-nak

nevez. Mintha pünkösztnek egyetlen jelentősége abban fejeződnék ki, hogy felragyogjon, mint valami hazafelé mutató csillag s aztán aláhulljon az égről, magára hagyva a vándor felcsigázott lelkét. Mintha pünköszt a mi életünkben a habléányok, vagy a csoda szarvas regéje lenne. Egy ide tévedt kósza szellő, kósza gondolat, mely ellebben a valóság megjelenésére. Egy álom-királyság, melynek a való élethez semmi köze, vagy nagyon kevés köze lehet.

Pedig pünköszt nem a felvillódzó tünemények, tovatünő „királyságok“-nak az ünnepe, ellenkezőleg, az örökké tartó, folyton működő, szakadatlanul fejlődő és fölfelé segítő isteni lélek kiöntésének az emlékünnepe. Mint a cselekvésre ösztönzésnek, tűzre, munkára lobbanásnak, az örök egyakarásnak az emlékünnepe. És végül az ígéret beváltásának az emlékünnepe.

A fentvázolt gondolatra Jézus életében, a Bibliában megörökített eseményekben keresem a magyarázatot. Jézus, a gyermek sok reményt és álmot hozott magával. Mint férfi, tengernyi megpróbáltatáson ment keresztül, mignem, mint hős, a lelki nagyság hőse, megdicsőült a nagypénteki halálban. Mártíromságának fensége, hatásának értelme a husvéti győzelemben, de mindenekfelett az első pünköshti események megnyilatkozásában igazolódott be. Az ígéret teljesítésében és a tanítványa-levés felismerésében. Pünköszt nélkül Jézus egy világ-nagyság, egy egyéni hős maradt volna csupán, kit megbámulnak s aztán elfelejtene az emberek, kinek neve csak a múzeumokba, vagy a könyvtárakba vonul be, de az életbe nem. Mondjuk ki nyíltan testvéreim! Isten lelkétől átítatott tanítványok nélkül Jézus élete és munkássága egy szép emlék maradt volna és nem egy örök példaadás. Egy befejezetlen, csonka toronyhoz lett volna hasonló. Egy toronyhoz, mely méreteiben klasszikus, megdöbbentően nagy és impozáns, de befejezetlen. Az első pünköshti események, a tanítványa-levés felismerése, a „bátorító szent lélek kiöntése“ tették rá a ragyogó tetőzetet, a csillogó koronát.

Vigyük át ezt a képet az egyetemes életre. Életünk karácsonyában, az „idők teljében“ megszületik a gyermek, a megváltó gondolat s boldogságot áraszt maga körül. De egyuttal temérdek sejtést, aggodást, reményt és vágyat támaszt bennünk. Remegve, meghatva kérdezzük önmagunktól vagy másoktól, vajjon mi lesz a sorsa? Életünk husvétjára férfivá érik az ifjú,

mártírrá avatódik a férfi, megvilágosul a bölcsek, szentek, igazak halála. Közérthetővé válik a gondolat, hogy minden tiszta, becsületes, igaz élet győz a sír felett, erőt vesz a halálon. De pünkösztkor igazolódik be minden. Pünkösztkor igazolódik be a legfényesebben, a legtisztábban, hogy a bölcsek, szentek élete nem volt hiábavaló, hogy példájuk hat, gyújt és terjed, mint a szél által élesztett erdő tüze. Hogy az utódok átveszik az elődök érdemes életét, szélesítik a megkezdett utat, mélyítik, szépitik, megélik a megfogant gondolatot. És ez az egész folyamat tovább halad, tovább hömpölyög, amint nemzedékek nemzedékek nyomába lépnek, századok letűnt századok helyét foglalják el. Mert az Isten lelke szakadatlanul működik a szép, nemes és jó érdekében. Nem a ki-ki robbanó világhatalomok útján, vagy társadalmi összeroppanások által akarja Isten az életet és az embert szebbé, jobbá és boldogabbá tenni, hanem az örökké munkáló lélek hatása által. A világot elpusztító özönvizek, ahol elpusztul a gonosz s megmarad a jó, a múlt meséi. És nem is eredményezhetnek megváltást, míg az ember emberi adottságokkal rendelkezik. Hiszen a legjobb emberben is van rosszra való hajlam, a legtisztább szándék is megtévedhet. S becsületes embernek is vannak és lesznek züllött utódai. A megváltás útját más valamiben kell keresnünk. Nem is külső erőszak hatásából eredő kényszeregyezésben, hanem a lélek belső munkájában, a tanítvánnyá tevésben. Itt jut kifejezésre a felolvasott alapigénk mély meglátásokkal telt igazsága: „*Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népet...*” S örök időkre szóló jelentősége marad az első pünkösztnek, hogy a tanítványok megértették s megélték ezt a fennséges testamentumot. Úgy ömlött át rajtuk, mint „sebes szélnek zúgása”, úgy forrósította át a lelküket, mint valami „kétágú tüzes nyelv”.

* * *

„Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népet...” Mélyről jövő szavak, atavisztikus megérzéssel. Keressetek tanítványokat, mert a puszta szó erőtelen, ha visszhangot nem ver a mások lelkében. Keressetek tanítványokat, hogyha ti kidöltök a sorból, legyen aki helyetekbe álljon, harcoljon a kibontott zászló alatt, a kimondott igazságért. Nézzétek, a szülő utódot nevel, hogy legyen, aki befejezze a vályog házat, hogy legyen, aki megvásárolja a szomszéd áruba bocsájtott keskeny földjét,

aki visszaverekedje a hanyatlásnak induló családi nevet, mutat, aki tovább álmodja a terveket és álmokat.

Keressetek tanítványokat, de ne kényelembe helyezkedve, várakozással, hanem szakadatlan buzgó cselekvés által. Ne karbatett kézzel, hanem odaadó, szorgos munkával, ne szemlélődéssel, hanem kutatással. Menjetek, folyton cselekedjétek, vigyetek békességet a házak lakóinak és hagyjatok ott szeretetet. Ne küldjétek, vigyétek az evangéliumot, a puszta szó vagy az írás lehull a lélek táblájáról, de a személyes érintkezés örökre nyomot hagy ott. Menjetek, személyesen vigyétek a vigasztaló, bátorító-szent lelket, „én példát adtam nektek, hogy miképpen cselekedjétek“. Az élet egy szent folytonosság s csak az érdemes az élet teljességére, aki cselekszi, megéli az ő valóságát. Az egyik lelkész barátom írja le az alábbi kis történetet, amely hitem szerint világosságot vet mondanivalóimra. Egyszer egy súlyosan szenvedő beteget látogatott meg, ki ezekkel a szavakkal fogadta: „*Hiszem, hogy az Isten jó, mert ön eljött hozzám*“. Vajjon egy pár vigasztaló sor megtette volna-e ezt a hatást? Vagy álljon itt egy világhírű írónak az esete, kit rossz hajlama bűnre hajtott, kit kipellengérezni akarván, utcai csődület gunyos kacagása és szitka között kísérték a börtönbe. Amidőn a szerencsétlen ember azt hitte, hogy az egész világ ellene fordult s megszeretné kövezni őt, egy barátja mély rokonszenvvel emelte meg a kalapját előtte. Az író vallomásaiban ezt a megjegyzést teszi: „Kevesebb dologért, mint ez, már jutottak mennybe“. Az író teljesen megváltozott a börtönben. Lelki átalakulásához nagy köze volt annak a rokonszenves köszöntésnek. Tanítványává lett egy elröppenő személyes hatásnak. Ez a titka Jézus mondásának, amidőn ő tanítványait tanainak személyes terjesztésére serkenti.

„Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népet..“
Mert soha sem volt ily nagy szüksége a világnak a helyes élet megismerésére, a boldogságra, a könnyörület és megbocsátani tudás elsajátítására, Isten felfedezésére. Sok a farizeus, ki olyan, mint a festett koporsó, kívül fényes, de belül rothadással telt. És kevés az őszinte, bűnét megvalló, megtérni vágyó publikánus. Túl tág és mély a serpenyő, melyben Mammonnak, gögnek, nyers erőszaknak, gazdagságnak áldoznak az emberek, túl szűk és sekélyes, melyben Istennek adóznak. Most időszerű az evangélium hirdetése, amikor e beteg, lázas élet

gyógyításra vár. Most időszerű a minden-lélek mécsfényének a lángragyújtása, amikor legnagyobb a sötétség. Most van szükség a bátorságra, amikor annyira gyöngék az emberek.

„Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népet...”
Adjatok példát, hogy minden ember aszerint éljen, hogy tanítvánnyá legyen. Ne szóval, hanem cselekedetben. Éljétek meg a ti vallásosságotokat. És ezt folyton ismételjétek, gyakoroljátok. Mert a kijátszott hegedű szebben szól, a használt harang szebben harangoz, a kimélyült szív melegebben dobog, a kisulykolt lélek önzetlenebbül gondolkozik. Szüksége van a világnak az örökös példaadásra, mert szüksége van az emlékeztetésre. És szüksége van az igazság folytonosan szem előtt való tartására. Az ember felejt, a korok felejtenek a súlyos kötelességeket minduntalan fel kell tárnunk előttük. Mindannyiunk előtt ismeretes a perzsa király esete, ki egy szolgát tartott magánál csak azért, hogy a görögökre emlékeztesse. A nagy tartozásra, mivel hite szerint, adós maradt e maroknyi, elszánt népnek, mely fényes győzelmeket aratott felette. Szolgát tartott, hogy emlékeztesse a visszafizetésre. Jézus elküldötte tanítványait, hogy a világot szakadatlanul emlékeztessék az Istenes életre.

A világot. Az alapígénk szerint *minden népet*. Ne nézzék, tehát, hogy valaki görög vagy római, zsidó vagy barbár, úr vagy rabszolga, dúsgazdag vagy nyomorult, katona vagy polgár. Mindenkit egyformán tanítvánnyá kell tenni. Minden ember egyformán törekszik a boldogságra, a kibékülésre. Minden embernek egyformán szüksége van az evangéliumra. Emlékezzünk csak vissza Jézusnak egy idevaló mondására. Egyik legszebb példázatában, a magvetőről szólóban mondja, „A szántó föld a világ..” A munkatér a minden-lélek mezeje. Itt kell mélyre hasítani, ide kell bele plántálni Istenországának mustármagját.

Mindezt a lélek erejével. Annak a léleknek az erejével, mely az első pünköst napján nyilatkozott meg s azóta szakadatlanul munkálkodik. Mely kitermelte a világ legbátrabb hőseit, legelszántabb mártirjait, legmélyebb tudósait, legzseniálisabb művészeit, legtisztább szentjeit, legvigasztalóbb ígértét és örömuzenetét. Annak a léleknek az ereje által, mely igyekszik kiemelni minden nemzetnek a lelki nagyságát, történelmi jelentőségét, jó tulajdonságait, mely egyesíteni akarja, a nemes

gyógyításra vár. Most időszerű a minden-lélek mécsfényének a lángragyújtása, amikor legnagyobb a sötétség. Most van szükség a bátorságra, amikor annyira gyöngék az emberek.

„Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népet...”
Adjatok példát, hogy minden ember aszerint éljen, hogy tanítvánnyá legyen. Ne szóval, hanem cselekedetben. Éljétek meg a ti vallásosságotokat. És ezt folyton ismételjétek, gyakoroljátok. Mert a kijátszott hegedű szebben szól, a használt harang szebben harangoz, a kimélyült szív melegebben dobog, a kisulykolt lélek önzetlenebbül gondolkozik. Szüksége van a világnak az örökös példaadásra, mert szüksége van az emlékeztetésre. És szüksége van az igazság folytonosan szem előtt való tartására. Az ember felejt, a korok felejtenek a súlyos kötelességeket minduntalan fel kell tárnunk előttük. Mindannyiunk előtt ismeretes a perzsa király esete, ki egy szolgát tartott magánál csak azért, hogy a görögökre emlékeztesse. A nagy tartozásra, mivel hite szerint, adós maradt e maroknyi, elszánt népnek, mely fényes győzelmeket aratott felette. Szolgát tartott, hogy emlékeztesse a visszafizetésre. Jézus elküldötte tanítványait, hogy a világot szakadatlanul emlékeztessék az Istenes életre.

A világot. Az alapígénk szerint *minden népet*. Ne nézzék, tehát, hogy valaki görög vagy római, zsidó vagy barbár, úr vagy rabszolga, dúsgazdag vagy nyomorult, katona vagy polgár. Mindenkit egyformán tanítvánnyá kell tenni. Minden ember egyformán törekszik a boldogságra, a kibékülésre. Minden embernek egyformán szüksége van az evangéliumra. Emlékezzünk csak vissza Jézusnak egy idevaló mondására. Egyik legszebb példázatában, a magvetőről szólóban mondja, „A szántó föld a világ..” A munkatér a minden-lélek mezeje. Itt kell mélyre hasítani, ide kell bele plántálni Istenországának mustármagját.

Mindezt a lélek erejével. Annak a léleknek az erejével, mely az első pünköszt napján nyilatkozott meg s azóta szakadatlanul munkálkodik. Mely kitermelte a világ legbátrabb hőseit, legelszántabb mártirjait, legmélyebb tudósait, legzseniálisabb művészeit, legtisztább szentjeit, legvigasztalóbb ígéretét és örömezenetét. Annak a léleknek az ereje által, mely igyekszik kiemelni minden nemzetnek a lelki nagyságát, történelmi jelentőségét, jó tulajdonságait, mely egyesíteni akarja, a nemes

nemzeti versenyek felett, az embert s az emberben az isteni vonásokat. Vajjon lehet-e pünköszt a suhanó hangulatok emlékünnepe ezzel a hatalmas jelképes tartalommal? Bizonyára nem, afiai! S ha végkép azzá süllyed, vele alámerül a mi jövő boldogságunk. Más élethez kell kezdenünk, más pünköshti elgondolással, amíg még nem késő. Ámen.

Kiben az Isten győzött...*

Alapíge: Mózes I. K. XXXII. 24–30.

Az ótestamentomi pátriárák között Jákób a legérdekesebb és a legrokonszenvesebb. Lényében sok van az örök emberi vonásból. Jelleme a nagy, éles ellentétek szintéziséből áll: a testvér megcsalása, az apa kijátszása és könnyeket fakasztó mély Isten-érzés keverednek össze benne. A jellemvonások keveredése szerves és egymást kiegészítő. Nem a vaktörténetes játékának eredményéből folyik, mint a forgó kaleidószkop tarka papirszeletjeinek pillanatnyilag kialakuló képe, hanem a lelki alkat szervesen és logikusan egymásba kapcsolódó láncszemeiből. Ha egyet is kiszakítasz e láncszemekből, Jákób jellemét csorbítottnak, hiányosnak látod. A fény- és árny-oldal, a kiválóság és fogyatékoság, a szilárdság és puhaság, a bölcsesség és együgyűség, a bátorság és meghunyászkodás mind hozzá tartozik. Lelkének velejárója. Így mutatom be tehát őt, az ókori világ örök-ember típusát, így idézem a lelkét vallásos élményének fehér hegyormán, amikor szemtől-szembe találkozik s túlsára kel Istennel.

A küzdőtér a Jabbok réve. Jöjjünk lisztába a hely jelentőségével. A Jordán nem csak a síkságot, hanem Jákób életét is két részre szeli. A tulsó parthoz gyermekkorának emlékei fűződnek, a gondtalan gyermekálmok, a játékos, pajkos évek, a serdülő kamasz kor és a nagy családi tragédia. Ézsau megcsalása a párolgó tál lencsével, a vak apa lélektelen kijátszása. Aztán a riadt menekülés. Okos és bölcs beosztással, hangya

* 1936 aug. 19-én tartott Dicio-i-dicsőszentmártoni lelkészköri konferenciára,

szorgalmu munkával s hogy úgy mondjuk, jó üzleti érzékkel Jákób hatalmas vagyorra tett szert rokonánál, Lábánnál. Nem fájhatott tehát az elvesztett örökség, a furfanggal megszerzett elsőszülöttségi jog színes álomszerű szétfőszlása és az ébredés keserű szájíze. Nem! Jákób mindezt busásan visszakapta, szerezte. Jákób kibékült a világgal. De nem békült ki a megbántott, becsapott testvérrel, a tisztos szülői hajlékkal, a multtal... Vezeklő, remegő szívvel tehát hazaindul... Jön az egész háza népével és minden felkelhető vagyonával. Hozza mindent, hogy ajándékkal, vagy bármily módon kiengesztelje a haragos Ézsaut s a megsértett multat. Jabbok révéhez érkezik. Nem tudni, hogy az emlékek társulása kapcsán-e, vagy milyen indító okból, de rádöbben egy megrendítő valóságra. Ráeszmél lelki nyugtalanságának legfőbb okozójára, arra a tényre, hogy mindenek előtt és felett *nem békült ki Istennel*. Mint egy filmen, pereg szemei előtt a mult. Éles vonalakban bontakozik ki a menekülésének minden mozzanata. Világosan emlékszik, hogyne emlékeznék, bőven omló könnyeire, hangos zokogására, amidőn a pusztában tevéjének lába nyomát éhesen üvöltő hiénák kísérték, a halál szele csapta körül s végtelen árvaságában arra gondolt, hogy bizonyára Isten is elhagyta őt. Emlékszik, hogy a tál lencse kísértő képe ott vibrált, táncolt a szemei előtt, forró könnyei azt el nem mosták, sőt szinte árrá dagasztották, hogy sodró hullámaiba halálát lelje ő. Újra meg újra átéli ezeket a megrázó pillanatokat, mind tudatosabbá válik benne a gondolat, hogy nincs kibékülve Istennel. A folt ott van a lelkén. Igaz ugyan, hogy Béthelnél vigasztalódást nyert Tőle, de azután, ahogyan Lábánnál elhelyezkedett, mindentemető szomjusággal dobta bele magát a meggazdagodásba s szörnyen megfélekedezett rendezetlen lelki dolgairól s Istentről. Ideje hát most, mielőtt átlépi a folyót a hazatérő, megbékülést sovárgó férfi vágyával valahogyan, akárhogyan belekapaszkodni az Uristenbe, földre omolva kérni, könyörögni, vagy tusára kelni vele, de minden áron kibékülni. Magára akar maradni a nagy leszámolás pillanatában. Háza népét és barmait átküldi a folyón.

És az Isten jön a leszálló atkonyatban. Mint egy idegen férfi, lényében sok van a kihívásból, tekintete mintha azt sugározná „kibékülést csak nagy harcok, idegörlő tusák után nyerhet az ember.“ S Jákób tusára kel vele, mert szörnyen rá van szorulva a kibékülésre,

Az ótestamentomi naiv Isten-hit elképzelése, a leírás legendás együgyűsége ne zavarja e ritka vallásos élmény fen-ségességét. Kor-ismeretünk és tanulmányaink alapján egészen természetesnek látszik, ez a megfestés egy törzsnek vagy kornak az Istene, amely a világmindenséget egy hegy-koszoruzta folyó-menti, keskeny völgyre szűkíti le, ahol lejátszódik, megszakad vagy megsemmisül az ő egész élete, a hegyeken tuleső életről mit sem sejtve, amely szűk horizontú kulturája s hiányos földrajzi ismerete alapján a paradicsomi boldogság színhelyét egy kis kertre korlátozta, ennek a kornak vagy törzsnek az Istene nem lehet a mi fogalmainknak megfelelő lény, kinek — a költő szavaival élve — „egyetlen szempillantása teremthet vagy ronthat száz világot,” hanem egy az emberhez hasonló valaki, különböző ugyan, „egy idegen férfi,” kit ha itt-ott megidéznek, megjelenik. Megjelenését különös előszere-retettel az alkonyi órákban vagy hajnal hasadás előtt rendezi meg, hogy titokzatosságát megtarthassa, megőrizhesse. Ismétlem, nem a megfestés, a történés külső leírása, ámbár jó ezzel is tisztába jönni, hanem a belső tartalom, az élmény a fontos. És az élménynek a csattanója: a hajnalig tartó tusában az *Isten győz Jákóbb felett. És megáldja őt.*

* * *

Jobbok révéhez előbb avagy utóbb, de mindannyian elérünk. Lelkünk, mint a hegyek szívébe vert tárnákon ki és be-szaladó vas-kocsi, lihengve, szorongva száguld két véglet: az Élet és Isten között. A mult nagy bűnei, a megtérni, megújulni-akarás között. Sokszor eljut a határmesgyéhez. Ott áll előtte sorsának mérlege. Vajjon merre billentse a serpenyőt? Melyiket válassza, melyiket szeresse jobban az életet, a megejtő, bűnre hajtó életet vagy Istenét? Tépi, szaggatja dönteni nem tudó lelkiismeretét, tusára kell, birkozik vele, beleöszül, csontjai remegnek, vért verejtékezik s még mindig késik a döntés, késik a megváltó hajnalhasadás, Istennek győzelme, És így folyik a gigantikus lélek-fogyasztó torna, mert nagy, kimondhatatlan felettünk a megejtő élet hatalma. Száz csellel, száz fufanggal játszik velünk, mint a színes szivárvány a naiv gyermeki képzelettel. Száz uton keresztül nyargal felettünk, igájába hajt, halálos, ki nem bontható öleléssel szorít magához. Ismeri minden gyöngeségünk, akaratlan akarásunk. Ismeri célta-

lan bolyongásunk s az ellentétes erők keresztüzét, amelyben fel-
égünk. Tudja, hogy törvényeknek vagyunk alárendelve, melyek
gyakran fojtó, széttörhetetlen gyűrűt vonnak körülöttünk. Így ül-
döz, ölel, ígér és megcsal a megejtő élet.

Van, akit a vérén keresztül igaz le. A drága piros véren
keresztül. Minden egyes lobogó sejtbe beleülteti a kívánság
csiráját, gazdagon táplálja, kövérre hizlalja azt, mignem tere-
bélyes fává nő s árnyékával beborítja, eluralja az egész em-
bert. Gyökerével pedig lefolytja lelkének minden szépre és jóra
vágyó törekvését. És az ember, legyen korcsmák züllött éjjeli
lakója, vagy utcán csavargó szétomló ifjú leány-lélek, lassan
széjjeltép minden köteléket, ami testvérhez, szülőhöz, Istenhez
fűzi őt. A bekövetkezendő vég biztos és szörnyű... Valamelyik
napilap unott egyhanguságban számol be egy ilyen utszélén
elhullott életről. *Itt a vér győzött.*

Van, akit az aranyon keresztül ejt meg. A csillogó, csengő,
guruló aranyon. Van, aki nem ismer felségesebb színt, boldo-
gítóbb zenét, mint az aranyét. Erényt, eszményt, hűséget gyö-
nyörrel felcserél ezért az egyért. Gondoljatok csak Judásra! Az
utóbbi időben egy néhány író tisztázni akarván Jézus elárulá-
sának kérdését, mérsékelni szeretné Judás sötéten megbélyeg-
zett szerepét. Judást nemzeti hősnek tünteti fel, ki mélyen csa-
lódott Jézus messiási küldetésében, azaz ki midőn belátja, hogy
Jézus nem a várva-várt zsidó felszabadító, hanem az Isten-
országának békességet hirdető követje, a zsidó papsággal ösz-
szejátszván, elárulja őt. Nem a pénzért, hanem eszményi el-
gondolásból. Fájó féltékenységből és csalódásból, mely az ő
hevülő nemzeti öntudatából táplálkozott. Lehet valami igazság
ez állításban, hiszen Judás a legintelligensebb tanítványok
közül való. S ennél fogva világosan láthatta Jézus küldetésé-
nek értelmét. A tény azonban, tény marad. Elvette a pénzt, a
vérdíjat, mert minden nemzeti érdeken, tanítványi hűségen és
erényen fölülállott a pénz. Ebben azonban mélyen tévedett Ju-
dás s tévednek a minden idők hason gondolkozású és hason
érzésű emberei, a díj túl nagy volt, mit az árulásért számított,
egy pár garasból is bőven telt volna akasztófa kötélre. Mert
örök tanulság testvéreim! *ilyen a sors, végzete, annak kiben a
pénz győzött.*

Van, akit a közöny által tesz érzéktelenné a fájó társa-
dalmi kérdésekkel szemben, Ki nem tudja felfogni az apostol

intését. „Egymás terhét hordozzátok s úgy töltsétek be Krisztus evangéliumát!” Hogy csak a megosztott élet a keresztény élet. Ki bezárkozik a hideg elefántcsont tornyába s él önmagának, ahelyett, hogy másokat is élethez segítene vagy épen megmentene az életnek. Ki úgy tesz, mintha egy megáradt folyó partján állana s karbatett kézzel nézné, miképpen vergődnek, kiáltnak, jajveszékelnek az elsodort emberek. Segítő kezet azonban egynek sem nyújt. Lelkiismeretkönnyítő egyhanguságban csak ezt hajtogatja: „minek törődni mások életével.”

Testvéreim, halljátok a közöny vérfagyasztó szavát, minek törődni a mások életével, a fájó magyar sorssal, a elpazarolt ifjúsággal és eljátszott öregséggel, minek törődni az egyház süllyedő hajójával, mindazzal, ami az egyén személyes ügy-körén kívül esik? Nem tagadom, sokkal kényelmesebb és költőibb a megénekelt pásztorfiu esete, ki míg lenn a völgyben viharok dúlnak, fenn a hegyormon álmokat sző, nótát tilinkózik. De őszintén kérdezem, ki az közületek, kit egy villámütötte ház sístergő lángjának vad szépsége annyira rabul ejt, vagy közönyösen hagy, hogy a kártszenvedett gazdára egy pillanatig se gondol? Vagy a szomszéd-ház megmentésén nem fáradozik? Ideje már felhagyni az ál sociál-filozófiával, hogy az ember pusztán önmagának és önmagáért élő lény. Az ember csupán egy sejt a nagy társadalmi szervezetben. S mi lesz a sejttel, ha a szervezetből kiszakítják. Az, ami a cseppel, ha a tengerből kimerítik. Vagy a virággal, ha a kertből kitépik s elszigetelt üvegbura alá helyezik. Fajunk elsorvad, hitünk megsemmisül, mi magunk oldott kéve módjára széthullunk, *ha bennünk a közöny győzött!*

Végül, a megejtő élet sokat a vágyak rabjává tesz. A vágyak rabja semmivel sem jobb a közönyös embernél. Talán tragikusabb, talán fájóbb eset. Mert míg a közöny embere érzés, megindulás nélkül szemléli az életet, mint egy érdektelen panorámát, addig a vágyak rabja szívtelenül belegázol mások céljába, törekvésébe és boldogságába. Ha valaki egyszer felült a vágyak szekereire, vad iramban igyekszik a hatalom, a gőg, az önző érdek hegycsúcsa felé. Édes-keveset törődik a mögötte lemaradó eltiport apró életekkel. Lángostort tart a kezében, mellyel esztelenül csapkod jobbra-balra. Gyűjt, lázít, elnyom. Ha politikus, agyafurt ravaszsággal szövi, bogozza a politika nemzeti vagy nemzetközi szálait önös célja elérésének az érdeké-

ben, a nép érdeke irott malaszt, vasárnapi kegyes szólam, mit csak kivételes alkalmakkor hangoztat, jól megválasztott időben. Ha apró kis élet-máglyák lobognak fel a szenvedés hosszú után, ő lidérces messzefényű öröm-tüzeknek nézi azokat. És így van ez mindenütt, nem csupán a politikában. A vágyak rabja süket a világ fájdalmas kiáltására, csak egy belső zenét hallgat, csupán arra figyel, mely az önző, csábító érdek hegycsúcsa felé sarkalja, tüzeli őt. Szomorú, lesújtó példa az az ember, *kiben csupán a vágy győzött.*

* * *

Jabbok révénél áll a sorsunk mérlege. A serpenyő a megejtő élet felé hajlik. Bánatos szívvvel, lecsüggedt fejjel várjuk az Istent, hogy visszanyerjük a megbillent egyensúlyt. Várjuk és készülődünk a nagy találkozásra, leszámolásra, új életkezdésre. Nekünk nem úgy jelenik meg, mint Jákóbnak, „idegen férfi képében;” megidézésre, tusára, hanem a lelkiismereten át: könyörületre és megbocsátásra. Nem azért jön, hogy hatalmát rajtunk kipróbálja, hanem hogy erejével megvigasztaljon. A költő szava mélyen a lelkünkbe harangoz:

„Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.

Nem harsonával,
Hanem jött néma, igazi öleléssel,
Nem jött szép, tűzes nappalon,
De háborus éjjel.

És megvakultak
Hiú szemeim. Meghalt ifjúságom,
De őt a fényest, a nagyszerűt,
Mindörökre látom.”

Az Isten jön, hogy tekintetedet rabul ejtse, lelkedet megbabonázza. Nem jön alkony borulással, nem távozik hajnal hasadással, veled marad egy életen át. Nagy örömök vagy nagy bánatok idején, rendkívüli időkben, azonban tisztábban bontakozik ki a lény, értelmet nyer jelenvalósága. Afia! legalább ilyenkor felfedezed-e őt, találkozol-e vele? S ha találkozol vele, átengeded-e neki magadat?

Nemrégiben egy érdekes kis történetet olvastam. Az

egyik világhírű hegedős Londonban hangversenyezett. Művésze könnyekig meghatotta a közönséget. Műsor után egy dúsgazdag ember, egy ajánlattal lepte meg a művészt. „Emléket szeretnék öntől,” mondotta átszellemülten: „adja el nekem az egyik koncerthegedűjét.” A művész rövid gondolkozás után belement a különös vásárba, egy kikötéssel, ha utoljára még egyszer játszhat rajta. Kezébe vette a hegedüt, ujjait édes-bánatosan fektette a hurokra, lelkét beleöntve, játszani kezdett. És a hegedü sírt, zokogott, mint az elválni nem tudó asszony búcsúzó társának kebelén. Hirtelen félbeszakította a játszást s egy mindent legyőző gesztussal hegedűjét átnyújtotta az új gazdának. Az sokáig nézte a különös tárgyat s aztán elfogódott hangon beszédbe kezdett: „Mester, mondotta, én visszaadom e bűvös hegedüt, ha nálam marad, nem birom el sorsát. Remegő ujjaimba belefagy a dallam, ha hurjait érintem, szívem meghasad a fájdalomtól, ha arra gondolok, hogy idővel belőle egy poros emléktárgy lesz csupán“.

Érzed-e testvérem, hogy ajkadra tolul a szó: Isten, visszaengedem e tőled nyert hangszert, a lelkemet, hogy égi melódiák szülessenek benne. Hogy én, aki másra átkot szórtam, tőled áldást nyerjek. Beléd kapaszkodva, kérve hangoztassam: „Nem bocsátlak el téged, míg meg nem áldasz“. Hogy én, aki háborut hoztam a földre, ha tusák árán is, de benned kibéküljek. Hogy én, aki dacos göggel jártam, imába roskadva eléd boruljak s boldog megadással ismételjem: életem és kincsem, álmom és vágyam, hősöm az Isten. S áldjalak e megható szent bizonyosságban, hogy bennem Te győztél! Ámen.

Unitárizmusom egyszerű, mert világos.*

Alapíge: I. János I. 5. „És ez az üzenet, melyet tőle hallottunk és hirdetünk néktek, hogy — az Isten világosság és nincsen ő benne semmi setétség“.

A felolvasott alapíge, véleményem szerint, egyike a legunitáriusabb mondásoknak az egész Evangéliumban. Mintha az apostol valami ős-ösztönös megérzéssel reánk gondolt volna, amidőn irását megfogalmazta. A mi nyílt és mégis félreértett helyzetünkre, vallásunk egyedülvalóságára, törekvéseinkre, gátlásainkra. Mintha egy végső, nagy gesztussal aposztrofálni akarta volna az unitárizmus lényegét ezekben a szavakban: „... az Isten világosság és nincsen ő benne semmi setétség“. Azaz, az Isten lényege, létezése, munkája, folytonos és soha végetnem-érő kinyilatkoztatása, viszonya a teremtett világhoz és az emberiséghez *természetesen egyszerű és világos*. Csupán az ember mesterkéltséget és elvont gondolkozása teremtette meg a homályt körülötte, burkolta őt titokzatosságba. Ezáltal megfosztotta a világot és önmagát Isten áldott közelségétől s meleg közvetlenségétől s lelkében egy örök vágyódásnak, bizonytalan sóvárgásnak csiráját ültette el. Elszakadt tőle, hogy szeresse, buzgón keresse őt, de talán soha föl ne lelje, ne találkozhasék vele közvetlen-közelnél.

Önmagát száműzte az ember, mint az ó-kori görögök száműzték legjobbjaikat. S a különböző vallásfelekezetek, a dogmákon felépülő hitrendszerek nem akarták vagy nem tudták Istenhez közelhozni e számkivetetteket. Csupán az unitárius vallás az, mely sikerrel oldotta meg létünknek eme legfontosabb problémáját. Ez az egyetlen, mely nap-nap után meggyőz bennünket afelől, hogy „az Isten világosság és nincsen benne semmi setétség“. A hitünk meggyőz és megvéd, de rajta gyakran végig suhognak társtalan és félreértett sorsának pörölycsapásai. Nem lennénk igaz katonái, ha a biztonságot nyújtó fe-

* Az 1936. júl. 20-án tartott Dopca-i köri közgyűlésre.

dezékben, fejünk a földbe furva, hagynók, hogy a vihar tomboljon felette. Kartársak és Testvéreim! A harcot, ha török, ha szakad, fel kell vennünk! És épen ezen a ponton, melyet az alapigénkben foglalt gondolat sugalmaz, mert itt a legvakmerőbb a támadás, itt a legádázabb a tusa és itt vagyunk a leggyengébbek, a legsebezhetőbbek. Ide kell tömöríteni az erőnket s azt a sokat hangoztatott, de ritkán megélt öntudatosító munkánkat.

De hadd körvonalazzam a veszélyt s azt a stratégiai pontot, ahol küzdelembe kell bocsátkoznunk. Különben zsákmányai leszünk a kívülről ránk zúduló támadásoknak s belső erőtlenségünknek.

Általánosan elfogadott tétel, hogy az unitárius vallás a legegyszerűbb vallások közé tartozik. Hitelvei, külső megnyilatkozása magán hordja az egyszerűség bélyegét. Még a templomaink is, kevés kivétellel, egyszerű fehér mész-ruhába vannak öltöztetve. Egyszerűség a jelszavunk, a hitünk, vágyunk, imádságunk. Ebben az eszmekörben vagyunk, mozgunk és élünk, mások is így látnak bennünket. Így gondolkoznak felőlünk. Ki vagyunk tehát békülve a világgal, Istennel és az élettel. Ez a végtelen megelégedésünk azonban lappangó veszélyeket rejteget magában. Mert a mi sokat hangoztatott egyszerűségünk a maga kritikátlan beidegződésében nagy, szinte végzetes félreértéseknek, mérhetetlen károknak lett az okozója, úgy önmagunk soraiban, mint más felekezetek táborában. Mert az egyszerűségünket súlytalanságnak, felszínességnek minősítik és minősítették. Nem akarok most azokkal a többé-kevésbé közhellyé vált közmondásokkal foglalkozni, melyek ez irányú jellegzetességünknek adnak ránk nézve hizelgő vagy lekicsinylő kifejezést, a plakátok korszakában élve, beérem annyival, hogy hirdetésekre nekünk is szükségünk van. De egy esemény felett, bármennyire közömbösíteni óhajtom magam, nem tudok napirendre térni. Szimpla, kis elszigetelt történetről van szó, de véleményem szerint, tragikus sorsunkat általánosságban láthatjuk benne. Az egyik városi parókiánk betöltésre vár. A szóban forgó egyházköztségben lelkeszi karunk egyik legtöbbször tartott tagja végezte a szolgálatot évtizedeken át. És derekasan dolgozott. Öntudatos, izzó unitáriusnak vallotta magát. S mégis ép a legintelligensebb hiveinek egyikétől hallottam a következő őszinte vallomást: „Az utolsó hetekig, mondotta ő, szentül meg voltam

győződve, hogy az unitárius lelkészi kar intelligenciája és felkészültsége jóval alatta áll a katolikusokénak. S ebben a hittemben kétségtelenül támogatott az a tény, hogy egybevetve a teológiai studiumokat, a katekizmust, a vallásos szertartásokat, egyszóval a tág, kidolgozott, szövevényes katolikus és az egyszerű unitárius hitvilágot, az egyházközségi közigazgatást, istentiszteletek tartását, a katolikust nehezebbnek, többnek minősítem s mint olyanról feltételezzem, hogy több, felkészültebb embert követeljen. Ma azonban, fejezte be beszédét, az egyik fiatal lelkész szereplése után kezdem belátni tévedésemet". Hogy egy idősebb és egy fiatalabb lelkészeről esik szó, az ne változtasson a helyzeten. Nem célozom párhuzamot vonni a kettő között. Csupán rá akarom terelni a figyelmet arra a lapangó veszélyre, mely a mi sokat hangoztatott egyszerűségünkől indul ki. És nemcsak kiindul, hanem teret is hódít. Mert az emberiségnek nagy százaléka még ma is a vallás lényegét, súlyát és tekintélyét a külsőségekben látja, mint a fentemlített barátunk és nem magában a megélésben, a cselekedetben. A vallást úgy veszi, mint valami vasárnapi ruhát, amelynek az élet hétköznapijaihoz, az eke szarvához, a gyárak, bányák füstös levegőjéhez, az iróasztalhoz semmi köze. És úgy látja, hogy mi, unitáriusok még ezt az ünneplő köntöst is megfosztottuk csillogó gombjaitól, ráaggatott értékeitől. Könnyűvé tettük, sőt a letépett gombok helyét be sem varrtuk, el sem simítottuk. Vallásunkat azon oknál fogva, hogy egyszerű, hézagosan, kidolgozatlanul hagytuk.

Testvéreim, súlyos a vád s a vádat súlyosbítja az a körülmény, hogy közöttünk is akadnak emberek, kik a vádlók köré csoportosulnak. Nem lehet tehát egy könnyű kézlegyintéssel elintézni. A vád minden pontját meg kell válaszolni és meg kell dönten.

A kérdés most az, hogy van-e a vádpontokra döntő súlyú felelet? Hála Istennek akad bőven, csak józan bölcsességgel kell azokat felhasználni. Mindenek előtt állapítsuk meg afiai, hogy vallásunk *egyszerűsége mérhetetlen előnyöket biztosít számunkra*. Erre egy nem unitárius barátom hívta fel a figyelmet. „Irigylem az unitárius ifjúságot, mondotta ő, mert amíg mi más felekezethez tartozók, hittételeink szövevényes utvesztőin botorkálunk, eligazodni próbálunk, vagy riadtan menekülünk el tőlük, amíg mi az eszközök és utak kiválasztásával

gyötrődünk, addig ők boldogan ölelik magukhoz Istent, a világot, mivelik lelkük nyugalmát s építik ki vallásos világnézetüket. Minket kolostorba zártak, folytatta ő s még a kapukat sem szabad megdöngetnünk. Építésre nem is merünk gondolni, hiszen előbb össze kell törnünk, le kell rombolnunk az évezre-des épület-kolosszust. És akad-e egy Sámson, kinek ereje lenne ahoz, hogy a pilléreket megrázza és magát a romok alá temesse? Ti, unitáriusok és a ti ifjaitok folyton építhettek, folyton alkothattok, újra meg újra átélve a közvetlen vallásos élmény krisztusi extázisát. Szabadon járhattok a keveretlen és határtalan vallásos élet fehér mezőin. Boldogan élvezhetitek a csapongó gondolat ózondus levegőjét, hitetek szabadon szárnyalhat a fellegekig". Amíg beszélt, szóképeit széles, nagy gesztusokkal kísérve, éreztem, hogy ez a drága barátom meglátta az ígéret földjét, de azt is tudtam, hogy be nem léphet oda soha. Sirbaszállott édesanyja hazajáró emléke visszatartotta. De számára a mi vallásunk korlátlan egyszerűsége ma is ígéret-földje, melyen utolsó órájában könnyes tekintetét rajta felejtí. Neki ígéretföld, nekünk felkinált alkalom. Megbocsáthatatlan bűn, ha nem élünk vele.

Az egyszerűség tehát előny, mert vallásunk boldogító erejét felhasználva, minden időnket Istennek, a teljes életnek és lelkünk művelésének szentelhetjük.

De az egyszerűség *érték is, sulyos érték*, mely vallásos életünket komolyabbá, nem terhesebbé, de nehezebbé teszi. Harnack, a keresztény világ egyik legnagyobb teológusa mondja: „A vallásban a legegyszerűbb a legnehezebb”. Legnehezebb, mert az igazi egyszerűség mélységgel társul. Egy csinos, de egyszerű ruhában az izlés mélysége, egy szilárd, de egyszerű jellemben a lélek mérhetetlensége jelentkezik. Egy művészi elgondolás egyszerű kivitele a legnehezebb. Képzeljünk el csak egy képet, mely egy pár ecsetvonásból áll. Mennyi eredetiség, plasztikum és kifejező erő szükséges ahoz, hogy az a pár vonal kihozza a művész elgondolását. Így vagyunk a vallással. Mennyi odaadás, önfeláldozás és erőfeszítés szükséges ahoz, hogy a vallás egyszerű kívánalmait megéljük. Mert nagyon könnyű száz Úrimádságot, száz Üdvözlégyet elmormolni, de nagyon nehéz megbocsátani azoknak, akik vétkeztek ellenünk. Pedig milyen egyszerű elmenni egy embertársunkhoz s azt mondani neki, barátom, te megbántottál, sokáig fájt az érdem-

telen seb, de Isten szeretetre teremtett és nem gyűlöletre, eljöttem, hogy megbocsássak. Nagyon könnyü és kényelmes hinni, hogy Krisztus vérével megváltotta a bűnös világot, de nagyon nehéz vezekelni megtanulni. Könnyü a keresztben az áldozat szimbólumát látni, az előtt leborulva mea-kulpázni, de nagyon nehéz azt felvenni és az élet golgotájára felhurcolni. Pedig ezek mind egyszerű emberi dolgok, de egyszerűségüktől függ a mi életünk boldogsága. Egyszerűek, de nehezek, mert nem a külső formalitások, bonyodalmas, tömjénfüstös misék, misztikus meggyónások és megáldozások adják meg a vallás súlyát, nehézségét, hanem az egyszerű, mindennapi cselekedetek.

Hiszed-e testvérem, hogy unitárius vallásod a legnehezebb vallás, mert a legegyszerűbb. Lelkednek szegezi az életet a maga észbontó, súlyos kérdéseivel, vállaidra rakja az erkölcsi felelősséget s leszámoltat, hogy miképpen sáfárkodtál talentumaiddal. Azt kívánja, hogy tanulj meg egész ember lenni, hinni, szeretni, a kísértéseken diadalt aratni. Ne várj segítséget a szentek egyességétől, a kiengesztelő misétől, csupán Istentől és önmagadtól. Ragadd meg a lelkedet s tartsd oda az életnek, hadd lugoza a szenvedés, a megpróbáltatás azt fehérre, *mert ez a te megváltásod*. Hadd acélosodjék meg az akaratod, tisztuljon meg a gondolatod, az érzésed, *mert ez a te ujjászületésed*. Hadd tépődjék rongyokra a szíved, *mert ez a te megszépülésed*. Hadd hulljál a sárba testvérem, *mert ez a te felmagasztosulásod*. Küzdj, vergődj, lázadozz, de bizzál, *mert ez a te unitárius hited*.

Nehéz dolgok, mert egyszerűek, mint maga az élet, de mind közelebb visznek Istenhez s így lesz ő világosság számunkra. Nem úgy jutunk el hozzá, mint valami földi uralkodóhoz közben-járók, protektorok segítségével, előírással szertartások alapján, hanem közvetlenül és egyszerűen. Ahogyan az élet adódik. Szemben állunk vele, mint a fa a napsütéssel vagy a villámcsapással. Tusára, birokra kelünk vele, mint Jákob a jabbok révénél, lázas álmainkban felismerjük őt, meghalljuk hívását, mint Mózes a hórebhegyi égő csipkebokorban, vagy vergődő imában kérjük őt, mint Krisztus a Getsemáné kertben: „Atyám, ha lehetséges, muljék el tőlem e keserü pohár, mindazonáltal ne az én akaratom, hanem a tied szerint történjék“.

A te unitárius hited egyszerűsége közel visz Istenhez. Amidőn megcsukló térddel a földre zuhansz, ő a lelkedbe tekint

és megszán. Midőn vetésedet derékba tördeli a jég, a szívárvány színeiben reád mosolyog és megvigasztal. Veled él, küzd, szenved, szeret és megbocsát. Közvetlen közelségben érzed őt. Életed minden pillanatja feléd zúgatja a mennyei harangot: „... az Isten világosság és nincsen ő benne semmi setétség“.

Az Isten világossággá lesz vallásod egyszerűsége által. Vallásod pedig egyszerű lesz az ő világossága által. Minden dolog leegyszerűsül, ha megvilágosodik. Egy pár évvel ezelőtt suttogva beszéltünk a rádióról, mint valami nagy világtitokról. Marconi, a felfedezője, félistenként járt-kelt az emberek között. Ma minden értelmes géplakatos össze tudja állítani. Valóban, ha végig nézzük szerkezetét, tüstént végig fut rajtunk a gondolat: „Istenem, milyen egyszerű!“ Egyszerű, mert világos. Így vagyunk a vallásunkkal, Istenünkkel. Isten többé nem a csodák végtelen és felfoghatatlan régióiban uralkodó hatalom, ki kénye-kedve szerint beleavatkozik a dolgok folyásába vagy kivonja magát belőle, hanem a te mindennapi életed vallásos tapasztalatainak közvetlen tárgya. Nem valami burkolt misztikum, hanem világosság. Nagyon szeretem ezt a szót testvéreim! Mert hiszen megközelítőleg ez meríti ki Isten lényegét a leginkább. És ez a fogalom a mi unitárius eszmekörünket képviseli. A világosság megelevenít. Gondolj egy sötét cellában kinlódó sáppadt növényre, mi lesz belőle, ha a napra kerül? A világosság kinyilatkoztat. A hajnal fölszakítja a sötét éjszakát, az öröm derüje elűzi a sötét árnyú gondolataidat. A világosság tisztít és erőt kölcsönöz, megnyugtat és megszépít. Szinte lehetetlen elképzelni egy sötétarcú, kétségbeesett embert egy ragyogó juliusi reggelen, amikor a felkelő nap miriádnyi színárnyalatokat fest a harmatos füvekre és falevelekre. Szinte lehetetlen nem érezni, ösztönösen el nem sodródni az élet szépsége által.

Minden világosság a naptól ered, a nap sugarai lövelik szét. Csodálatos energia forrás a nap, szakadatlanul önti ki a fényt magából a földre, a holdra, a csillagokra, a jó és gonosz emberekre. S még csodálatosabb a sugarak összetétele. Enélkül az összetétel nélkül nem lehetne semmiféle élet a földön. Ezek közönségesen a fény, hő és kémiai sugarak. A fény sugarak megszámlálhatatlan színekre bomlanak fel. A fűszálon remegő harmatcseppben megtörnek s szívárványt képeznek. Elmondhatatlan szépségekkel töltik be az életet. A hő sugarak

meleget árasztanak. Tudvalévő, hogy földünkön minden meleg belőlük árad. Évezredekkel ezelőtt, világkatasztrófák foytán az óriás fenyők a nap sugarait magukba raktározva kerültek a föld alá s most kibányásszuk őket, mint „fekete gyémántok“-at, hogy melegük barátságot gerjessen a rideg téli szobánkban. A kémiai sugarak pedig egyenesen életet adnak és gyógyítanak.

A lelki világosság Istentől jön. Ő az örök energia forrás. Ő az, aki szépséggel hinti tele lelked, aki fölmelegít és aki fájdalmaidban meggyógyít. Ugy-e testvérem, nincs boldogítóbb és unitáriusabb mondás az egész Évangéliumban, mint ez: „... az Isten világosság és nincsen ő benne semmi setétség“. Ámen.

A kutak hármias titka.

Alapíge: Mózes I. K. XXVI. 17, 18. Hozzá olvasandó: János IV. 3—16.

Udvarunk egyik szögletében apám nekilendült székely akarattal ásta a kútát. Kezében szikrázott a csákány, égett a munka. Arcáról gyöngyözött a verejték, amint ásóját a felhasogatott kavicsos rögnek feszítette. Lassan sülyedt a mély titkú forrás felé. S amikor rátalált, az eredményes munka nyugalma és a felfedező boldogság átfutó sugara rajzolódott ki arcán. Forrást fakasztott a mi számunkra. Azután körültekintő gondossággal befedte a kútát, talán, hogy tisztán tartsa a forrást, talán, hogy megvédjen bennünket pajkos könnyelműségből eredő szerencsétlenségtől. Akkor a dolognak ez a része vajmi keveset érdekelt. Kimondhatatlanul csábított azonban a kongó visszhang, mely a mélyből bűgött fel, ha a fedél deszkáit fustélyokkal megvertük, vagy az alig hallható „alvilági“ cuppanás, melyet valamelyik szűk nyíláson bepréselt kavics vizbehullása által előidéztünk. Hogy a kútnak is van titka, nem is sejtettük. És nem is sejtettük később sem, amikor szülőfalum forrásait vizsgáltuk, a forrásokat, melyeket Isten fakasztott a dombok lábánál. S melyeket Ő csodás művészi zseniálitással bokrokkal és dús mohával övezett, eltakarván előlünk titkukat. Csupán a ráhajló vándornak bomlott ki a forrás, vagy a belékandikáló kék ég-boltnak.

Sok év múltán aztán, amikor falumból messzire kiszaladt életem vonata, megszólaltak a kútak. Ömlött belőlük a sok titok, a sok intelem, bölcsesség, tanács. Kiváncsian hajoltam fölém, mohón hallgattam beszédöket, mint valami hazai evangéliumot, hogy most, amikor a földünk és a lelkünk tikkasztóan szomjas, kitarjam előttetek a kútak titkait. Hogy éltető, tartós összetételű vízhez vezesselek, hogy mérgezetlen, tiszta italt adjak nektek testvéreim. Hogy szebbé, boldogabbá tegyem küzdelmes, sivár életeteknek legalább e percét.

Hallgassátok az első, nagy titkot... *Minden tiszta forrás a mélységekből fakad.* Figyeljétek meg egy forrás keletkezésének a folyamatát. A lehulló esőcsepp végtelen óvatossággal és türelemmel az anyaföld talajának mély pontjai felé szivárog. Bizonyos talaj rétegződéseken áthatolva, kisebb-nagyobb ereket képezve, elér a homokos, kavicsos rétegig. Ott egy főérbe egyesül, mely hosszas vándorlás után, egy alkalmas helyen, a felszínre tör. Ez a regényes útja a forrás keletkezésének. Az anyaföld százszor, ezerszer átszűri, szűz tisztává teszi a vízcseppeket, hogy fölüdítő, áldástfakasztó vizet kínáljon fel a szomjuhozónak... Így vagyunk a lélek kutjaival is afiai! Minden tiszta szándék, minden nagy, megindító cselekedet a mélységekből ered, átszűrődve a tiszta érzés, gondolat és akarat rétegén. Az a barát, ki búcsúzáskor megindultságában csak egy meleg kézszorítással köszön el tőled, mélyen érez. Valóban, ezeket a nagy érzéseket nem is lehet kifejezni, talán épen azért, mert olyan mélyről jönnek. De nem így a felszínes ember, aki hangosan dicséri vendégszereteted kiváló tulajdonságait, ezerszer meginvitál egy látogatásra s ezt valahogyan akkor és úgy mondja, hogy mások is hallják. Ki igéri, hogy sohasem felejt el, szeret és nagyrabecsül, de kinek szavaiból könnyen kiérzed, hogy mindez csak a lélek felszínes mezejéről jön, a titkos mélyekben nem vert visszhangot. Az ilyen ember csak akkor barátod, csak akkor szeret, ha fejed felett változatlanul süt a nap, de ha beborult, elmenekül tőled. Ez azonban még a jobbik eset. Van egy sokkal tragikusabb oldala is a felszínes embernek. Minden könnyen mérgezi a lelkét. Nincs anyag, nincs tartalom, amely felszívna és elosztaná a mérget s lassan megsemmisítené annak romboló, ölő hatását. A mocsarak, lápok telve vannak a legiszonyubb kórok és betegségek csiráival, mert sekélyesek. Ha jársz egy fegyenc-házban, hol kisebb-

nagyobb bűnözőket láatsz, keveset találsz, kinek arcára ki van írva a mély hit, a mélyen érzés, a mély gondolkozás. De sokat láatsz közöttük, ki a hirtelen indulatnak lett a rabja. Kinek lelke peremét megérintette a vér gőze, megejtette a pénz csillogása, beárnyékolta az irigység, a bosszú árnya. Testvérem, azért kell tisztítani, mélyíteni a kútát, a lelket, hogy ellentálljon az élet mérgező hatalmának. Kezedben a csákány, az ásó: a hited és becsületes, munkás magyar jellemed, előtted áll Izsák példája, cselekedj!

Minden tiszta forrás a mélységekből fakad és fakasztása áldozatokkal jár. Van egy régi bájos legenda, melyet a letűnt idők mesélői hagytak reánk, Firtos kútjával kapcsolatosan. A hagyomány szerint, a vár legősibb lakói tündérek voltak. Királyuknak egy hét országraszóló szépséges leánya volt, kinek kezét csak nagy áldozatok, súlyos feladatok beváltása árán lehetett elnyerni. Az öreg királynak ugyanis az volt a kikötése, hogy leányát csak annak adja, ki a vár magas fokáról kútát ás le a mélybe. És egyszer jelentkezett egy tündér királyfi. Hozzá látott a végtelennek tetsző és minden erőt meghaladni látszó feladathoz. Hasított a csákány, döngött a szikla, harcban állott a küzdő élet és a föld szelleme. És gyakran úgy látszott, hogy már-már a föld szelleme győz. A királyfi csüggedten, összeroskadtan tekintett a sötét mélyből az ég felé. A királyleány fenn a várfokán könnyeket hullatott, melyek a mélyben gyémántszemekké válva, megvilágosították a sötét üreget s tette sarkalták a kútásó, lankadó lelket. Mire a forráshoz ért a királyfi, csaknem megöregedett. De nem bánta meg, hogy életét feláldozta, mert helyébe egy szebb, bájosabb, ifjabb életet nyert. Elnyerte a királyleány kezét. Nagy volt az áldozat, de még nagyobb volt a jutalom... A mély hit, mély élet forrásának fakasztása nagy áldozatokat követelt, hitedért vallásalapítód vértanuhalált halt, százak és ezrek küzdöttek a bigottság és erőszak járma alatt s ha kellett meghaltak, hogy kristály-tisztán, éltetően adják át neked. Vajjon testvérem, te mivel fizeted meg, mivel jutalmazod e mérhetetlen nagy áldozatot? Életed, pedig e drága ajándék, óh mennyi mindennek az ára, eredménye. A sok kutató, ki az Északi-sark örök hómezőitől le Afrika sötét dzsungeléig azért áldozta fel önmagát, hogy ismeretlen titkokat felfedezve, rád nézve azokat hasznossá tegye, a sok tudós, ki meghalt azért, hogy a gyilkos kóroktól, láztól, szenvedéstől

megváltson, az előtted menetelő, marsoló emberiség, mely a te boldogságod számára törte, taposta, egyengette az élet rögös országutját, anyáid aggódó szeretete, apáid szakadatlan munkája, mind-mind érted történt. Testvérem, érzed-e, hogy az egész atmoszféra azért létezik, hogy te lélegzelhess? Minden érted. Mondjad, mivel fizetsz az embernek és Istennek eme nagy, kibeszélhetetlen áldozatért, adományért?

Ne rettenj vissza az áldozathozataltól, ha egyházad, ha hited követeli azt tőled. Hiszen az, amit adsz, csak visszafizetés, azért, amit kaptál és a visszafizetésből is csupán a kamat. Testvérem, emlékezzél Izsákra, ki ellenségektől körülvéve, síró alkonyi szélben hozzá kezd, hogy kiássa a betemetett forrásokot. Nyisd fel lelked és ássál a mélyre, hogy buzogjon fel ott az áldozat tiszta forrása...

... *Mert feloldhatatlanul kötelez erre a mult. Ez a kutak második nagy titka.* Bizonyára mindannyian hallottatok a vásárhelyi zenélő kutról. Jelenleg betömték, elnyomták a hangját. Azért azonban, ha megállsz felette s figyelsz, hallod, hogy valami visszadöng, visszaharangoz a multból. Sokszor kuszált a hang, de sokszor tisztán kivehető, Vidámító, elszomorító, ösztönző, vagy vádló. Bármilyen hang legyen, a mult hangja az, mely mulasztásainkra, azoknak kiköszörülésére és elodázhatatlan kötelességeink teljesítésére figyelmeztet bennünket. Izsáknak is megszólaltak a betemetett kutak. Hozzánk is beszélnek. Vajjon elég érzékeny-e a lelkünk, hogy felfogja a mult esdve kérő és féltőn intő hangját? Óh gyönyörű melódiák, zugó, viharzó dallamok, mi lesz belőlünk, ha hatás nélkül elhulltok, elkallódtok? Szegre akasztott porosodó hangszerek, melyben a mult kísértő emléke él csupán.

A kutaknak azonban van egy vigasztaló titka. Ez a Jákób kutjánál lejátszódott jelenetben világosodik meg. A korsót tartó samáriai asszonytól Jézus vizet kér. Az elcsodálkozva utasítja vissza a Mester kérését. Hogy kérhet vizet egy zsidó egy samáriabelitől? Micsoda megsértése ez a fennálló szokásoknak, törvényeknek? Vétkes könnyelműség, vagy tudatlanság, talán több, amit ez az idegen férfi mivel. Jézus hagyja az asszonyt, hogy gondolkozzék, figyelme élesedjék, lelke érjék. Nagy dologról lesz szó, fontos, hogy megértse. S aztán közelebb vonja a vonakodót a kúthoz s int, hogy hajoljon föléje. Mindketten a kútba néznek. A kút két testvér-arcot tükröz vissza. "Az asz-

szoný szent meghatódottságban, tágranyilt szemekkel vizsgálja Jézus tekintetét s a saját magáét. Semmi különbség közöttük. Csupán az egyik egy fiatal férfi arc, a másik egy éltes női tekintet. Most érti meg az asszony Jézus rejtett mondását, a víz, amelyet én adok, az örök életnek itala, az örök és eloldhatatlan testvériség, az egymás megértésének, megsegítésének az itala. Egy korsó vízért jött, hogy egyéni testi szükségletét kielégítse s az egész emberiségre kiterjedő, emberiséget megváltó lelki itallal távozott el. *Ez a kutak harmadik titka.*

A mi földünk gazdag a forrásokban, melyek minden embert egyformán táplálnak. Ezer idegennek ingyen, jó szívvel kínálják fel a szomjatoltó vizüket. Ezer idegennek testvér-arcát tükrözik vissza. Vajjon miért van az, hogy mi testvérek, vér-szerinti vérek, akik naponta *egy* kút vizét isszuk, *egy* kút áldását élvezzük, *egy* kút fölé hajlunk, vajjon miért van, hogy mi testvérek, nem vagyunk testvérek? Hogy lehetnek *rosszak* azok, akik az édes anyaföld jó vizét isszák, *tisztátalanok*, kik *kristály* cseppjeiben fürödnek? Hogy lehetnek széthuzók az emberek, a testvérek, amikor a kutak kicsurgó vize *egy* patakba, *egy* folyóba szakad, ömlik bele?

Jákób kutja! krisztusi evangélium! taníts meg minket egymást szeretni, egymást tisztelni, egymást megbecsülni!

Perzsiában van egy tiszteletre méltó, sőt gyönyörű szokás. Nagy folyók fölé épített hidakra kis imaházakat helyeznek el, hol a vándor Istenbe merülve kipihenheti fáradalmait s erőt gyűjtve tovább mehet. Egyuttal búcsújáró hely is egy ilyen imaház, hol a mult iránti kegyeletüket rójják le a hálás utódok. Nekünk nincsenek ilyen helyeink. De vannak templomaink és van lelkünk, melyeket Istennek s apáinknak szenteltünk és szentelünk, hogy a kútfakasztás titkaival szebbé, boldogabbá tették életünket. Ma lélekben mindenki zarándokoljon el a régi családi kúthoz s meghatódva, megremegve, megvigasztalódva meritsen az örök élet italából. Amen.